

**AFRİKA'DA
SÖMÜRGEÇİLİK VE EĞİTİM**

II. CİLT

İsmail Aydoğan - Mutlu Sadık Fidan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

DOĞU AFRİKA

- BURUNDİ:** Bitmeyen Savaşın Zaferi /13
CİBUTİ: Kendi Hikâyesini Yazamayanların Hikâyesi /38
ERİTRE: Asmara'nın Çocukları /56
ETİYOPYA: Bilal-i Habeşî'yi Düşlerken /74
KENYA: İyilikle Gelen Kötünün Hikâyesi /100
KOMOR ADALARI: Yeryüzündeki Ayın Umudu /121
MADAGASKAR: Adalet Arayan Çocuk/151
MALAVİ: Afrika'nın Soğutulmuş Kalbi /167
MORİTUS: Zenginleştirilmiş Bir Fakirin Hikâyesi /188
MOZAMBİK: Musa Bin Bik'in Ülkesi /224
RUANDA: Kardeşler Ölürlen/243
SEYŞELLER: Adaların Çocukları/262
SOMALİ: Dervişlerin Mücadelesi /279
TANZANYA: Zengibar'ın Bahtı /297
UGANDA: Afrika'nın İncisi /318
ZAMBİYA: Bakırın Topraklarında Bir Misyoner /339
ZİMBABVE: Taş Evlerdeki Çocuklar /357

GÜNEY AFRİKA

- BOTSVANA:** Nağmesiz Bir İngiliz Şarkısı /379
GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ: Onurlu Yolun Savaşçıları /398
LESOTHO: Gökyüzündeki Krallığın Gönüllü Köleliği /432
NAMİBYA: Üstün Irkın Pedagojik Serencamı /450
SVAZİLİLAND (ESVATİNİ): Yönetilme Duygusunun Hazzı /469

Tablo: Bir Bakışta Doğu ve Güney Afrika Ülkeleri / 490

KAYNAKÇA / 492

ÖNSÖZ

Afrika, insanın hem ilk yeri hem de insana dair olan her şeyin ilk yeridir. Bu nedenle Afrika insanın ve insanlığın özetidir. Afrika çalışmak, bir bakıma, hayatı çalışmak demektir. Çünkü hayat, Afrika'da, Afrika'nın her bir ülkesinde, her ülkenin her toprağında içkin haldedir. Bugün dünya ne sıkıntı yaşıyorsa, bunun nedeni, Afrika'nın yüzyıllardır döktüğü gözyaşı nedeniyledir. Aynı şekilde dünyanın mutluluk hissi duyan yerleri varsa, bu da, Afrika'nın her şeye rağmen mutlu olan çocukları nedeniyledir. Hayat ne demekse Afrika o demek; Afrika ne demekse hayat da o demektir.

Siz Roma'ya baktığınızda ihtişamlı binaları, görkemli sanat eserlerini görüyorsunuz. Ben ise aynı yerlere baktığımda Afrika'dan getirilip bu eserlerin yapımında çalıştırılan kölelerin iskeletlerini.

diyordu Alev Alatlı bir konuşmasında. Birçok kaynağa göre insanlığın başladığı yeri Afrika. Oysa 20. yüzyıla geldiğimizde insanlığımızdan utandığımız yerin adıydı. Şu bir gerçek ki Anadolu insanı Afrika'ya hep bir hüüzünle ve samimiyetle yaklaştı. Belki de Batının yani “*Tek Dişi Kalmış Canavarın*” ortak düşman olması bu yakınlaşmanın ana sebebiydi. Çünkü Osmanlı'dan bu yana Afrika (Kuzey) bizler için “*sömürülecek ve kaderine terk edilecek*” bir yer değil, zulümden âzad edilerek adalet mührünün vurulması gereken topraklardı.

Önce yok sayılan sonra sömürülen ardından unutilan bu topraklara olan bir minnet borcu olarak Türkiye'de *Afrika ve Eğitim* konulu kapsamlı bir çalışmanın eksikliği nedeniyle bu çalışmaya başladık. Gelinek noktada fiili sömürge devrinin bitmiş gibi görüldüğü çoğu ülkede kültürel sömürü ve asimilasyonun hızla devam ettiğine şahit oluyoruz. Bu istila birçok kanaldan devam ediyor; kimi zaman siyaset kimi zaman askeri kimi zaman ekonomik ancak en hızlı ve en etkili olduğu iki alan var: “*Medya ve Eğitim*” Bu iki alanın toplumlar üzerindeki etkisi tahmin edilenden daha fazla. En ücra noktalara kadar ulaşabilen ve bir neslin düşünce dünyasını şekillendirebilen bu iki unsur, bütün gücüyle atalarının yarım bıraktığı sömürüyü Afrika

topraklarında tamamlama gayretinde. Bir farkındalık yaratmak adına Necip Fazıl'ın deyişiyile: “*kim var!*” diye seslenilince, sağına ve soluna bakınmadan, fert fert “*ben varım!*” cevabını veren, “*benim olmadığım yerde kimse yoktur!*” düsturuyla sömürgeye karşı çıkarak, biz de varız diyerek çıktığımız yolda nihayete ulaşmanın sevincindediz.

Afrika'yı çalışırken iki duyguyu sürekli yaşıyorsunuz: Öfke ve acı. Öfkeyi, elbette, Afrika'yı asırlardan beri sömüren Batılılara; acıyı da sömürülen insana, insanlara yani Afrikalılara duyuyorsunuz. Afrika'ya dair okumalar, sizi, kimi zaman insanlığınızdan utandırıyor; kimi zaman da sizi insanlığa davete yol açıyor. Süslü sözlerin, güzel gülüşlerin, sözüm ona iyiliklerin, insanlığa davetlerin, güzel şartlar vadetmenin koca bir kıtayı sömürmek amacıyla yapıldığını; bu sömürünün de dayatılan bilgilerle ve uygulamalarla oluşturulan eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleştirildiğini görünce, elbette, insanlıktan utanıyorsunuz. Aynı zamanda bu durum, sizi, insan olmaya da davet ediyor.

Afrika her ne kadar sömürgecilikle yan yana gelen bir kıta olsa da Batı da kendini sömürgeci olmaktan kurtaramaz. Hiç kuşku yok ki, Batı demek sömürge, gözyaşı ve kan demektir. Bunu sadece Afrika'ya bakarak değil, yine Batılıların Amerika kıtasında sergiledikleri vahşette de görmek pekâlâ mümkündür.

Afrika üzerine yaptığımız bu çalışmayı, öteden beri kendimize verdiğimiz bir borç olarak telakki ettik. Borcumuzu ödemedik elbette. Çünkü bu çalışmayı yapmak için yola çıktığımızda, ülkemizde, Afrika üzerine yapılan çalışmaların oldukça az olduğunu gördük. Hemen hemen tüm çalışmaların yine sömürgeciler tarafından yani Batılılar tarafından yapıldığını gördük. Kaynakçamızın hemen tamamının sömürgecilerin çalışmasından oluşması da bunun acı bir örneğidir. Bu nedenle Afrika'ya olan borcumuzun hayli fazla olduğunu gördük. Borcu ödeyip bitirme duygusundan vazgeçerek, Afrika çalışmalarının sürekli olması gerektiğine, ülkemizde Afrika üzerine çalışan azınlık gibi, biz de şahit olduk.

Bu çalışmayı, ülkemizde Afrika üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalardan farklı kılan, sadece eğitimi konu etmesidir. Eğitimi alarak Afrika ülkelerinin her birinin eğitim tarihini ortaya koymaya çalış-

tık. Bu nedenle çalışmamızın eğitimciler başta olmak üzere eğitimle ilgilenenlere daha çok faydalı olacağını temenni ediyoruz.

Ayrıca Hece Yayınlarının sahibi Sayın Ömer Faruk Ergezen'e özel bir teşekkür etmek isteriz. Gerek araştırma gerek tercüme eserlerle Türkiye'de Afrika üzerine yayınlar yapan, bunu önemseyen yayınevlerinin başında Hece Yayınları ve sahibi Ömer Faruk Ergezen gelmektedir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan, bizi teşvik eden de Sayın Ömer Faruk Ergezen'dir. Bu nedenle eserin sevabı ona, hatası ise bizedir.

Bu çalışmaya beş kişilik ekiple başladık. Ancak, hayatın insanlara verdiği kimi meşakkatler nedeniyle, ekibimizdeki üç arkadaşımız (Sevda Kubilay, Erdem Karataş ve Mehmet Küçükçene) istemeyerek de olsa çalışmayı bırakmak zorunda kaldılar. Bu üç arkadaşımıza, yolun başında yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ediyoruz.

Son olarak şunu da belirtmekten mutluluk duyarız: Hataların, eksikliklerin yeri, her çalışmada olduğu gibi, bu çalışmada da elbette vardır. Bu nedenle okuyucunun kitapta gördüğü hataları veya eksiklikleri bize bildirmesi halinde, tarafımızca, bunun esere yapılan olağanüstü bir katkı olarak değerlendirileceğini de belirtmek isteriz.

Selam ile...

Prof. Dr. İsmail Aydoğan-Mutlu Sadık Fidan

DOĞU AFRİKA

BURUNDİ

CİBUTİ

ERİTRE

ETİYOPYA

KENYA

KOMOR ADALARI

MADAGASKAR

MALAVİ

MORİTUS

MOZAMBİK

RUANDA

SEYŞELLER

SOMALİ

TANZANYA

UGANDA

ZAMBİYA

ZİMBABVE

BURUNDİ

Bitmeyen Savaşın Zaferi

GİRİŞ

Bir Doğu Afrika ülkesi olan Burundi, Ruanda, Tanzanya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile komşudur ve sınırının bir kısmını Tanganika Gölü oluşturmaktadır. Burundi kelimesinin kökeni yerel bir dil olan Bantu dilinden gelir ve anlamı *Rundilerin ülkesidir*.¹ Yüzölçümü 27.830 km² olan ülkenin nüfusu 11.6 milyondur (2018) ve nüfus yoğunluğu fazla olan bir Sahra-altı Afrika ülkesidir. Denize kıyısı olmayan ülke *Büyük Göller* bölgesinde yer alır. Nüfusun %80'inin tarım sektöründe istihdam edildiği düşük gelirli bir ekonomiye sahiptir. Anayasal bir cumhuriyet olan Burundi'nin en önemli şehirleri Bujumbura ve Gitega'dır. 2019'da ülkenin siyasi başkenti olan Gitega, cumhuriyet başkanlığına ve senatoya ev sahipliği yaparken, ana devlet kurumları hâlâ ekonomik başkent Bujumbura'da bulunmaktadır.²

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporu 2020 yılı verilerine göre 189 ülke içinde 185. sırada yer alan³ Burundi dünyadaki en fakir ülkelerden biridir. Burundi'de nüfusun %65'i ulusal yoksulluk seviyesinin altında yaşamını idame ettirmektedir. Pek çok zorlukla karşı karşıya olan ülkedeki en büyük sorun gıda güvenliğidir ve nüfusunun %70'i kötü beslenmeden mustarıptır.⁴

¹ Tandoğan, M. (2018). *Burundi'de siyasi ve ekonomik durum*. AFAM-Afrika Araştırmaları Derneği. <https://afam.org.tr/burundide-siyasi-ve-ekonomik-durum/> Erişim tarihi: 17.03.2021

² The World Bank (2020). *The World Bank in Burundi*. <https://www.worldbank.org/en/country/burundi/overview>. Erişim tarihi: 17.03.2021

³ The UNDP (2020). *Human development report 2020*. <http://hdr.undp.org/en/2020-report> Erişim tarihi: 03.04.2021.

⁴ The World Bank (2018a). *Burundi early grade learning project*. Project information document. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/593061518626116833/pdf/Burundi-Early-Grade-Learning-Project.pdf> Erişim tarihi: 17.03.2021

Burundi'nin resmi dilleri Fransızca ve bir Bantu dili olan *Kirundi* (Rundi)'dir. Sıklıkla Bujumbura'da konuşulan *Sevâhili* dili ise ticaret dili olarak karşımıza çıkar. Kirundi dili ülke içinde en yaygın kullanılan iletişim aracıdır, bu bağlamda linguistik açıdan diğer Sahra-altı Afrika ülkelerine nazaran daha homojen bir yapı sergiler.⁵ Her ne kadar yerel dillerine sahip çıksa da Burundi, sömürgecilik faaliyetleriyle kültürel erozyona uğrayan Afrika ülkelerinden biridir. Bu ülkeler değerlerini unutmaya, Batılı ülkelerin oluşturduğu yapay mirasa sahip çıkmaya mecbur edilmişlerdir. Afrika ülkelerinin çoğu kendi öz değerlerini ne sömürge döneminde ne de sömürge sonrasında kıta içinde ya da uluslararası camiada yeterince yaşatamamıştır.⁶

Burundi 1880'li yıllardan 1962 yılına kadar Batılı ülkelerin kolonileşme faaliyetlerine maruz kalmış bir ülkedir. I. Dünya Savaşı'na kadar Almanların Doğu Afrika üzerindeki hâkimiyetinin bir parçası olmuştur. Almanya'nın savaştan yenik ayrılmasıyla birlikte hâkimiyet kurduğu topraklar İngilizler ve Belçikalılar tarafından paylaşılmıştır. Tanzanya İngiliz sömürgesi altına girerken Ruanda-Urundi Belçika'nın yönetimine girmiştir. 1916 yılından itibaren tek bir ülke olan Ruanda-Urundi, 1962'de bağımsızlıklarını ilan ederek iki ayrı devlet haline gelmiştir. Bağımsızlıktan sonra ülke, ismini Burundi olarak değiştirmiştir. Böylece Ruanda ve Burundi adında iki yeni ülke doğmuştur. Ancak bu iki ülke ne kadar ayrılmış olsa da barındırdıkları etnik yapılar nedeniyle benzer iç savaşlara, etnik çatışmalara ev sahipliği yapmışlardır.⁷ Burundi politik hâkimiyet kurmak isteyen iki grup arasındaki çatışmayla karakterize olan sivil savaşlara tanıklık etmiştir. Nüfusun %85'ini oluşturan Hutu ile %14'ünü temsil eden Tutsi arasındaki mücadele, Belçika'nın sömürgecilik faaliyetlerini sürdürdüğü (1923-1962) dönemde Tutsi lehine değişmiştir.⁸ Pek çok Hutu üyesinin aktif politik katılımının engellendiği bu dönem Hutu ayaklanmalarına sahne olmuştur. Burundi tarihinde sürekli olarak yeniden

⁵ Encyclopaedia of Britannica (2010). *German East Africa*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/German-East-Africa> Erişim tarihi: 10.03.2021

⁶ Kavas, A. (2013). *Osmanlı-Afrika ilişkileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

⁷ Hatungimana, J. (2011). *The cause of conflict in Burundi*. Höğskolan Dalarna. <http://www.diva-portal.org/> adresinden alınmıştır. Erişim adresi 11.11.2021

⁸ Voors, M. J. & Bulte, E. H. (2014). Conflict and the evolution of institutions: Unbundling institutions at the local level in Burundi. *Journal of Peace Research*, Vol. 51(4) 455–469

avlelenen çatışmalar yüzbinlerce insanın ölümü ile sonuçlanmıştır. Sömürge yönetimi döneminde toplumsal alanda etkileri iç içe geçmiş beş fay hattı oluşturulmuştur. Bu fay hatları sömürge sonrası dönemde ardi ardına yıkıcı depremlere sebep olmuştur. Bu depremlerle birlikte yerli halk ile metropol arasında, azınlık gruplarla çoğunluğu temsil edenler arasında, etnik grupların kendi bölgeler arasında, asker ile sivil halk arasında, monarşi ile demokrasi taraftarları arasında yıkıcı çatışmalar meydana gelmiştir.⁹ Bu çatışmaların kazananı yoktur, her iki etnik grup da bu çatışmalardan zarar görmüştür, kaybedeni ise Burundi olmuştur. Çatışmalar ülkenin işleyişini, istikrarını olumsuz etkilemiş ve daha da fakirleşmesine neden olmuştur.

BURUNDİ'NİN TARİHİ

Burundi'yi pek çok Sahra-altı Afrika ülkesinden ayıran bir özelliği sınırlarının Avrupalılar tarafından çizilmemiş olmasıdır, bu sınır Burundi monarşisine dayanan bir devleti yansıtmaktadır. Ülkedeki ilk topluluklar avcı-toplayıcı pigme bir kabile olan Twa'lardır. Milattan sonra 1000 civarı çiftçi Hutu'lar bölgeye gelir, ardından Tutsi'ler bölgeye yerleşir.¹⁰ Sömürge döneminden önce Burundi sosyo-politik hiyerarşinin yer aldığı bir krallıktır. 15. yüzyıl öncesinde dahi organize olmuş bir ulus, sağlam politik yapılarla sahip, kendi sosyal örgütlenmesi olan bir krallık olan Burundi'de *Ntare*, *Mwezi*, *Mutaga* ve *Mwambutsa* hanedanlarından 17 kral görev yapmıştır.¹¹ Bu yönetim şeklinde en tepede *Mwami* olarak adlandırılan kral bulunur ve kralın çevresinde gelecekteki hükümdarlık yarışı için rekabet edecek olan aristokrat sınıf *Ganwa* yer alırdı. Kral, Hutu ya da Tutsi soyunu değil, tüm ulusu temsil ederdi. Farklı sosyal tabakalarda Tutsi soyundan gelenleri görmek mümkündü. Hükümdar ve maiyetini içine alan kraliyet sınıfı arasında yer alan *Tutsi-Banyaruguru* ile daha alt sosyal sınıfı temsil eden göçebe *Tutsi-Hima* bunlar arasında yer

⁹ Stafford, J. E. (2020). *Ethnic political settlements in Post-Colonial Africa: A comparative study of Nigeria, Ethiopia, Rwanda, Burundi, and Uganda*. Master Thesis. Harvard University, the USA.

¹⁰ Encyclopaedia of Britannica (2010). a.g.e.

¹¹ Nizigiyimana, M. G. (2014). The role of the church in education in Burundi. *Danubius*, XXXII, Suppliment, Galați, 167-179.

alırdı. Burundi toplumunun sayıca en az olan etnik grubu Twa'lardı. Hutu soyundan gelenler arasında da kraliyet yönetiminde önemli role sahip olanlar olmuştur.¹² Tutsi ve Hutu temsilcilerini birbirinden ayıran bir diğer özellikleri fiziksel görünümleiydi: Tutsi'ler genel olarak daha uzun boylu ve daha açık bir ten rengine sahipken; Hutu'lar kısa boylu ve daha koyu ten rengine sahipti. Ancak bu iki grup arasında gerçekleştirilen evlilikler nedeniyle bu ayrımın kesin olarak yapılması çok doğru olmayacaktır. Ayrıca Tutsi ve Hutu'lar aynı dili, Rundi dilini, konuşurlardı. Tutsi'ler hayvancılıkla uğraşırken; Hutu'lar tarımsal faaliyetlerle yaşamlarını idame ettirirlerdi. Sömürge öncesi Burundi'de hayvancılıkla uğraşmak servet sahibi olmanın bir göstergesi sayılırdı, bu bağlamda genel olarak Tutsi'lerin daha varlıklı olduğu söylenebilirdi. Ancak toplumsal önyargılar nedeniyle zaman zaman zengin bir Hutu, Tutsi olarak görülebildiği gibi yoksul bir Tutsi de Hutu olarak görülebiliyordu.¹³ Tüm bu gruplar kraliyete yakınlığına, klan ya da kökene bağlı olarak ayrılmış ya da birleşmiştir. Ayrıca sömürge öncesi dönemde yerel topluluklar tarafından atanan arabulucu ya da hâkim gibi davranan bilge kişiler de toplumda önemli bir role sahipti. *Bashingantabe* diye adlandırılan bu kişilerin çoğu Hutu soyundandı. Burundi komşu ülke Ruanda ile bu bağlamda benzerlik gösterse de sömürge öncesi dönemde Ruanda'ya kıyasla daha kapsayıcı ve daha istikrarlı bir yapıya sahipti.¹⁴

Burundi tarihi iç savaşlarla karakterize olsa da etnik kimlik bilinci sömürge döneminde ortaya çıkmıştır. Etnik köken bu dönemde politik ve bireysel çıkarlar uğruna manipüle edilen ve çatışmaların fitilini ateşleyen kıvılcım haline dönüşmüştür. Sömürge öncesi dönemde barış içinde yaşayan farklı etnik gruplar, sömürge döneminde birbirine karşı nefret ve kinle hareket etmişlerdir.¹⁵ Hâlbuki Burundi geçmişinde halk arasında ayrımcılığa sebep olacak tarihi ya da kimliksel bir referans yoktu, sadece Twa'lar sosyal düzene yeterin-

¹² Uvin, P. (2009). *Life after violence: A people's story of Burundi*. New York: Zed Books.

¹³ Encyclopaedia of Britannica (2010). a.g.e.

¹⁴ Uvin, P. (2009). a.g.e.

¹⁵ Jackson, T. (2000). *Equal Access to education: A peace imperative for Burundi*. International Alert Report, U.K. . <https://www.international-alert.org/> adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 05.05.2021

ce entegre olmamıştı.¹⁶ Sosyal dışlanmanın temelleri sömürge döneminde atılmıştır, sömürge güçleri yerelde yönetici bir sınıf oluşturmak adına Tutsi'leri eğitirken, Hutu'ları göz ardı etmişlerdir. Etnik gruplar arasındaki bu dengesizlikleri gidermek için atılan ilk adımlar gecikmeli olarak bağımsızlıktan önceki son yol ayrımında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu dönemde de uzun süre dışlanmaya maruz kalan Hutu'lar mevcut durumun sadece şiddet kullanarak ve Tutsi'leri öldürerek değişebileceğine inanmaya başlamışlardır. Böyle bir inanç da soykırım ihtimalini körüklemiştir.¹⁷ Tarihi süreç içinde Hutu'ların ve Tutsi'lerin katliamları birbirini izlemiştir. Bu kargaşanın başlangıcını anlamak için Burundi'nin sömürgecilik döneminde yaşadıklarına tanıklık etmek gerekir.

Sömürge döneminin başlangıcından önce Avrupalıların Burundi'ye ilk ziyaretleri 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Bu ziyaretler İngiliz kâşifler tarafından gerçekleştirilmiştir. Nil nehrinin kaynağını arayan kâşifler Tanganika Gölü'nü keşfetmiştir. Bölgede kolonileşme hareketlerini başlatan ilk ülke Almanya'dır. Bugün Ruanda ve Burundi olarak bilinen bağımsız ülkeler o dönem Ruanda-Urundi olarak tek bir bölgeyi temsil etmekteydi. Bugünkü Ruanda, Burundi, Tanzanya'nın bir bölümü ve Mozambik'in küçük bir alanını içine alan Alman Doğu Afrikası'nın temelleri, Almanya'nın 1884 yılında bölgeye girmesiyle atılır. 1891 yılında Alman emperyalist hükûmeti bölgenin yönetimini ele almıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Alman hükümlerinin devam ettiği Ruanda-Urundi bölgesi savaşın ardından Belçika'ya bağlanmıştır.¹⁸ Önce Almanya sonra Belçika Burundi'yi 40 yıl dolaylı olarak yönetti. Kral ve saray çevresi ülkeyi yönetmeye devam ederken sömürge güçleri de bu yönetim sisteminin en tepe kısmında ekstra bir tabaka olarak yerini aldı. 1926 ile 1933 yılları arasında Belçika tarafından sistemde ciddi reformlar yapıldı. Sömürge güçleri Ganwa'lar ile Tutsi'leri yönetici grup olarak görürken Hutu'ları da doğal olarak yönetilenler olarak gördüler ve bu bakış açısıyla hareket ederek tüm Hutu soyundan gelen yetkilileri işten çıkardılar. Ülkenin politik yapısı derinden etkilendi; siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkiler

¹⁶ Nizigiyimana, M. N. (2014). a.g.e.

¹⁷ Jackson, T. (2000). a.g.e.

¹⁸ *Encyclopaedia of Britannica* (2010). a.g.e.

daha katı, eşitlikten uzak ve Hutu'lara karşı önyargılı hale geldi. Böylece Ganwa'lar ile Tutsilerin elde ettikleri güç ve servet de artış gösterdi.¹⁹ Bu dönemde etnik ayrımı derinleştiren uygulamalara da imza atılmıştır. Burundi'li bireylerin kimlik kartlarına etnik kökenine ilişkin bilgilendirme kısmı eklenmiştir. Bu yaklaşım bireylerin etiketlenmesine ve ayrımının resmileşmesine neden olmuştur.²⁰

II. Dünya Savaşı'nın ardından Burundi'de bağımsızlık için adımlar atılmaya başlandı. Belçika'nın sömürgeci yönetimine karşı ilk milliyetçi oluşumlar bu dönemde ortaya çıktı. 1959 yılında mwami anayasal bir monarşiye geçerken ulusal birlikteliği vurgulayan UPRONA (Unity for National Progress) siyasi partisi kuruldu. 1961 yılında gerçekleştirilen seçimler UPRONA'nın zaferiyle sonuçlandı. Etnik açıdan karma bir yapı sergileyen partinin lideri Rwagasore, Tutsi soyundan geliyordu ancak parti içinde Hutu'lu temsilciler de vardı. Popülist istekleri temsil eden ve monarşinin güçlü bir savunucusu olan Rwagasore, hükûmeti kurdu ve başbakan olarak görevlendirildi. 1961 yılında suikasta kurban gitmesiyle birlikte ülke bir krizle karşı karşıya kaldı. Ancak yine de 1 Temmuz 1962'de ülke bağımsızlığını ilan etti.²¹ Bağımsızlıkla birlikte ülkede pek çok insanın ölümü ve yerinden edilmesiyle sonuçlanan iç çatışmaların da temelleri atılmış oldu. Hutu soyundan gelen Pierre Ngendandumwe, 1965 yılında anayasal monarşinin isteğiyle ikinci kez başbakanlık görevine geldiğinde çatışmaları tetikleyen olay gerçekleşti. Ngendandumwe hükûmeti kurma şansı bulamadan 15 Ocak tarihinde suikasta kurban gitti. Bir sonraki seçimde yine Hutular koltukların çoğunu elde etseler de gücü elinde tutmak isteyen ve kraliyeti temsil eden Mwambutsa sonuçları dikkate almadı ve Tutsi soyundan gelen Léopold Biha'nın başbakan olmasını sağladı. Kısa sürede Burundi'nin kontrolü Tutsi'lerin eline geçmiş oldu. Bu gelişmelerden sonra 1965 yılında bir darbe girişimi yapılmış ancak başarısız olmuştur. Bu girişimin ardından Hutu soyundan 34 kişi idam edilmiş, Hutu karşıtı ayaklanmalar olmuş ve Tutsi'ler güçlerini daha da artırmıştır.²²

¹⁹ Uvin, P. (2009). a.g.e.

²⁰ Hatungimana, J. (2011). a.g.e.

²¹ *Encyclopaedia of Britannica* (2010). a.g.e.

²² *Encyclopaedia of Britannica* (2010). a.g.e.

1972 yılında Hutu'lara karşı akıl almaz bir kıyım başlamıştır, bu süreçte 100.000 ila 200.000 kişi öldürülmüş ve neredeyse tüm eğitimli Hutu'lar yok edilmiştir. 100.000'den fazla Hutu ise ülkeden kaçmak zorunda bırakılmıştır. 10.000'den fazla Tutsi'nin de hayatını kaybettiği bu korkunç süreçte etnik ayrımın her iki tarafında da derin ve kalıcı bir nefretin tohumları atılmıştır. 1976 yılında Jean Bagaza ile İkinci Cumhuriyet dönemi başlamıştır. Tutsi kontrolündeki hükûmet, kilisenin politikalarının Hutu'yu desteklediğini düşündüğünden, Roma Katolik Kilisesi'ni sıkı bir şekilde devletin kontrolü altına almak için her türlü çabayı göstermiştir. Hükûmetin çabaları sonucunda kilisenin faaliyetleri baskı altına alınmıştır.²³

1980'li yılların sonuna doğru ülkenin başına geçen Pierre Buyoya, daha barışçıl bir yönetim şekli benimsedi. Kilise ile hükûmet arasındaki gerginlikler azaldı ve kiliselere getirilen kısıtlamaların çoğu kaldırıldı.²⁴ Haksız yere tutuklanan siyasi mahkûmlar serbest bırakıldı, Buyoya'nın uzlaşmacı yaklaşımı Hutu'ların beklentilerini artırırken, Tutsi yetkililerin katı tavırları üzerinde etkili olmadı. 1988 yılında çoğunluğu Hutu olan 20.000'den fazla insanın öldürülmesiyle sonuçlanan çatışmalar yaşandı. Buyoya hükûmeti etnik çatışmaların önüne geçmek için kabinede etnik grupların daha adil bir şekilde temsil edilmesi için girişimlerde bulundu. Burundi halkının birliğini korumak ve güçlendirmek için hükûmete belirli tavsiyelerde bulunmak üzere ulusal bir komisyon kurdular. 1992'de şiddete ve ayrımcılığa dayanan siyasi örgütleri yasaklayan ve tüm siyasi partilerin hem Hutu hem de Tutsi temsilcilerini içermesini şart koşan yeni bir anayasa kabul edildi. Bu gelişmeyi bir Hutu olan Melchior Ndadaye'nin cumhurbaşkanı seçildiği ilk özgür, demokratik seçim takip etti. Ndadaye, birçok siyasi mahkûm için af ilan etti ve dikkatlice dengelenmiş bir Hutu ve Tutsi hükûmeti kurdu. Tüm bu olumlu gelişmeler 1993'te gerçekleşen bir askeri darbe ile yerle bir oldu. Ndadaye bu darbeye hayatını kaybederken ülke kanlı bir iç savaşa sürüklendi ve 150.000'den fazla Tutsi bu savaşta öldürüldü.²⁵ 1993'te patlak veren savaş 2009 yılına kadar devam etti. Bu iç

²³ *Encyclopaedia of Britannica* (2010). a.g.e.

²⁴ Stafford, J. E. (2020). a.g.e.

²⁵ *Encyclopaedia of Britannica* (2010). a.g.e.

savaş ancak 2009 yılı ilkbahar mevsiminde Ulusal Kurtuluş Güçleri (FNL- Forces Nationales de Libération) tarafından durduruldu. 2002 yılında rapor edilen verilere göre ülkede 390.000 kişi yerinden edilmişti ve bu sayı o zamana kadar Afrika'da duyulan en yüksek orandı. Bu dehşet verici süreç boyunca özellikle kırsal kesimdeki siviller, hükümet askerleri ve isyancılar tarafından ölüm ve sömürü tehdidi almışlardı.²⁶

Ndadaye'nin ölümünün ardından tüm bu vahşetin ortasında iktidar yarışı devam etti ve yine bir Hutu lideri olan Ntaryamira cumhurbaşkanı seçildi. Ancak göreve geldikten kısa bir süre sonra Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana ile içinde bulunduğu uçak düşürüldü ve Ntaryamira hayatını kaybetti. Bu olay çatışmaların şiddetini artırırken pek çok insanın daha ölümüne neden oldu. Birleşmiş Milletler de bu çatışmaları sonlandırmada etkili olamadı. Tanzanya'nın eski Cumhurbaşkanı Julius Nyerere ve Güney Afrika'nın eski başkanı Nelson Mandela'nın girişimleriyle birlikte barış görüşmeleri başladı ve nihayet 2000 yılında Arusha Anlaşması olarak bilinen bir anlaşma imzalandı. Anlaşma hükümlerine göre, çok uluslu bir geçici güvenlik birliği Burundi'de barışı sağlayacaktı, ülke yönetimi dönüşümlü olarak Tutsi ve Hutu liderleri tarafından yürütülecekti. 2003 yılında iç savaş büyük ölçüde sona erdiren barış anlaşmaları imzalandı ve 2005 yılında yeni bir güç paylaşımı anayasası yürürlüğe girdi. Artık Burundi halkı birlik olmaya teşvik edilecek ve ülke hep birlikte yeniden inşa edilecekti. Bu süreçte önemli gelişim adımları atıldı. Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Ruanda'yı içeren bir ticaret örgütü olan Büyük Göl Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nun yeniden oluşturulmasında önemli bir rol oynadı. Dünya Bankası fonlarının yardımıyla su ve elektriğin erişilebilirliğini artırmayı amaçlayan altyapı projelerine de liderlik etti.²⁷

Ancak, bu barış ortamı ne yazık ki kalıcı olmadı, 2010 yılında başlayan gerginlikler 2011 yılında yeniden silahlı çatışmalara dönüştü. Ülke içindeki anti-demokratik uygulamalar ve gerginlikler nedeniyle 2015 yılı seçimlerinden önce on binlerce Burundili ülke-

²⁶ Schraml, C. (2012). *The Dilemma of recognition: Experienced reality of ethnicised politics in Rwanda and Burundi*, VS Verlag Fur Sozialwissenschaften GmbH.

²⁷ *Encyclopaedia of Britannica* (2010). a.g.e.

sini terk etti. Seçimlerin ardından da huzursuzluk ortamı devam etti ve Aralık 2015'te en kanlı günler yaşandı. Askeri tesislere yapılan bir saldırıya karşılık Burundi güvenlik güçleri suçluları ararken pek çok kişinin ölümüne sebep oldu.²⁸ Görüldüğü üzere Burundi tarihi inişler çıkışlar ve çatışmalarla doludur. Bu siyasi istikrarsızlık ülkenin pek çok alanında ilerlemelerin önünde engel teşkil etmiştir. Nitekim eğitim sistemi de bu istikrarsızlıktan etkilenen bir alan olmuştur.

BURUNDİ'DE İSLAM

Uluslararası Dini Özgürlük Raporu'nda (2019), anayasanın laik bir devlet anlayışı benimsediği belirtilmiştir. Buna göre anayasa dini inanca dayalı ayırımı yasaklar, düşünce, inanç ve din özgürlüğünü tanıır. Dini inancından bağımsız olarak her bireye hukuk önünde eşit koruma sağlar. Anayasa, siyasi partilerin dini şiddet, dışlama veya nefreti vaaz etmesini yasaklar.²⁹ Bugün farklı dini inançlara saygıyı benimseyen ülkede, inançlar hiçbir zaman çatışma sebebi olmamıştır. Ülke içindeki farklı din ve mezheplere inanan insanlar saygı çerçevesi içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Burundi'nin dini ve inanış geçmişine bakıldığında sömürge öncesi dönemde de tek tanrılı bir inancı olduğu görülür.

Burundi'nin geleneksel dini inanışı tek tanrı *Imana* ile tanrı ile insanoğlu arasında aracılık yapan yüce bir din adamı *Kiranga*'ya dayanır. 'Yaşayan ölümler' olarak gördükleri atalarının ruhlarına da büyük saygı gösterirler. Hristiyan misyonerler ülkeye ilk geldiklerinde geleneksel inançlar ile Hristiyanlığı karşı karşıya getirmemek adına rahip, papaz ve din adamlarını Kiranga olarak tanıtırken, Hristiyan tanrısını da Imana olarak adlandırmıştır. Böylece misyonerler tamamen yeni bir din ortaya koyuyor gibi algılanmamıştır.³⁰ Hristiyanlık, bölgeye misyonerler aracılığıyla yayılmıştır. Ayrıca, 1960'lı yıllardan bu yana Katolik Kilisesi ve ana akım Protestan kili-

²⁸ *Encyclopaedia of Britannica* (2010). a.g.e.

²⁹ Burundi 2019 International Religious Freedom Report (2021). <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/BURUNDI-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf> Erişim tarihi: 17.03.2021

³⁰ Watt, N. (2008). *Burundi: Biography of a small African Country*. Oxford University Press.